

Nöobiliistuga särk – rahvarõivas või linnamood?

Tiina Kull

Resüme

Eesti Rahva Muuseumisse on kogutud ligi 800 ajaloolist särki. Käesolev artikkel keskendub neist 154 nöobiliistuga särgi analüüsimisele, otsides vastust küsimusele, kuidas saame määratleda, millised neist on rahvarõivad ning millised mitte.

Nöobiliistuga särk on selliselt konstrueeritud särk, mille sisselõikelise kinnise äärtel on kasutatud kinnituseks nööpe. Konstruksiooniliselt on selleks kas kinnise palistusääred tehtud laiemad, pöörates kangavaru selle sama esitiki servadest, või kasutatud nelinurkset lisariiet ehk rinnalappi. Eesti Rahva Muuseumisse kogutud nöobiliistuga särgid paigutuvad ajajoonel sajale aastale. Kõige varasem särk on aastast 1840 ning kõige hilisem uuritud särk aastast 1940.

Tänapäevane rahvarõivaste kandmine ja see, mida me peame rahvarõivasteks, on välja kujunenud umbes 140 aasta vältel. See on meie jaoks kultuuriline konstruksioon, mille algallikad on muuseumitesse kogutud talupojarõivad ja info nende kohta. See konstruksioon on midagi, mida me peame tähtsaks ja oluliseks. On enesestmõistetav, et muuseumis uuritud nöobiliistudega särkidest varasemad on rahvarõivad ning hilisemad mitte. Meil puudub ühtne metoodika, kuidas tõmmata joon linnamoelise rõivastuse ning rahvarõiva vahele.

Siinne artikkel tutvustab Eesti Rahva Muuseumisse kogutud nöobiliistuga särke ning proovib uuritud särkide põhjal pakkuda välja ühe meetodi, kuidas määratleda, millised esemed sellest valimist on rahvarõivad ning millised ei ole. Artikkel on koostatud Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia kultuuripärandi loovrakenduste magistriprogrammi lõputöö „Nöobiliistuga rahvarõivasärkid Eestis. Pärand tehnoloogiline uurimus esikinnise konstruksioonidest“ põhjal.

Võtmesõnad: rahvarõivad, särgid, õmblemine, nöobiliist, rahvarõivaste määratlemise meetod

Sissejuhatus

Rahvarõivaks nimetatakse eesti talurahva 19. sajandi pidulikku rõivastust. Märgilise tähenduse sai see juba üle-eelmise sajandi lõpul, mil ärksamad rahvusliku liikumise aktivistid manitsesid eestlasi mitte hülgama nii ainuomast talupojarõivastust. Eestlasi kutsuti kandma oma rõivaid uhkusega pidupuhkudel, näiteks rahvuslikel üritustel ja laulupidudel (Värv 2008). Sealt edasi järgnevad 140 aastat olemegi rahvarõivaid kui eestluse märki kalliks pidanud.

2011. aastal lõpetasin Tartus Eesti Rahva Muuseumi juures rahvarõivaste valmistajate kooli, järgnevalt uurisin ja valmistasin Maarja-Magdaleena 19. sajandi keskpaiga rahvarõivaid ning selle käigus minu huvi rahvarõivaste vastu üha süvenes. Pärast seda olen tellinud või valmistanud Põhja-Tartumaa kihelkondade rõivaid oma juhendatud rühmade rahvatantsijatele. Aastal 2012 hakkasime Tarbatu vilistlasrühma naistega endale tegema Helme kihelkonna rahvariideid. Kultuurkapitali abiga saime soetada seelikud ja vööd ning poest materjalid ülejäänud esemete isetegemiseks. Kuna minul oli ainsana olemas rahvarõivakooli kogemus, seadsin sammud Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) uurimissaali poole Veski tänaval, et uurida Helme särki ERM 18444.

Mind paelus selle särki esikinnis, mis on konstrueeritud lisaribasid kasutamata samast esitüki kangast. Kinniseäärte voltimise tõttu ette keskele jäänud kanga ülejääk on omakorda volditud. Nii tekib kinnise alla voldikimp ja see on kaetud väikese kinnitepitud nelinurkse riidelapiga (foto 1). Hoolimata sellest, et kusagilt ei olnud võimalik leida õpetust, kuidas sellist särki õmmelda, otsustasime siiski originaalse löike kasuks. Sealt edasi olen aastaid jälginud, kuidas teised on Helme särki esikinnist õmmelnud. Seda kinnist on originaalitrüülit tehtud ARSis,¹ kuid märksa rohkem on silma hakanud mingil moel mugandatud või muudetud Helme särgikinnise variant.

Foto 1. Helme särki ERM 18444 esikinnis. Tiina Kulli foto.

1 Vestlus ARSi töötajaga 25.04.2022. Märkmed autori valduses.

Näiteks Muhu või Lihula särke, mille nõõbitav esikinnis on kaunistatud piirkonnale iseloomuliku rahvusliku tikandiga, peetakse üheselt rahvarõivasteks. Küll aga on lihtsalt valged nõõbitavad särgid ülejäänud Eesti kihelkondadest sattunud vaeslapse rolli. Nende kohta ei teata, kas tegemist on rahvarõivastega või mitte. Neid ei osata tihti õigesti konstrueerida ning kohati puudub ka sõnavara, kuidas selliseid kinnisekonstruktsioone kirjeldada.

Artikli esimeses osas tutvustan põgusalt ERMis tehtud esemeuurimuse tulemusi, kus uuritavaks objektiks oli nõõbitava esikinnisega rahvarõivasärk. Selle all mõistan iga särki, mille esikinnisel on kas kasutatud kinnituseks nõõpe (mõnel üksikul juhul trukke) või mille esihõlma on volditud, nii et tekib samast kangast liist, ning mis jääb ajaliselt samadesse piiridesse rahvarõivaste aktiivse kandmisega ehk 19. sajandisse ja mõnes piirkonnas ka 20. sajandi algusesse.

Valimisse kuulusid kõik ERMi kogudes olevad nõõbiliistuga särgid, kaasa arvatud need, mis jäid väljapoole siinse töö ajalisi piire ehk on hilisemad kui rahvarõivaste aktiivse kandmise aeg. Selline valim andis teavet uurimise objekti kohta ning võimaldas paremini välja tuua arengut ja muutusi rahvarõivasärgi konstruktsioonis. Kuna ei olnud teada, millised särkidest saab lugeda rahvarõivaks ja kas sellist särki tehti ka hiljem, oli kasulik uurida läbi kõik kogutud särgid.

Artikli teises ja kolmandas osas tõmban joone rahvarõivaste ja linnamoelise rõivastuse vahele, otsides vastust uurimisküsimusele, kas ja millised nõõbiliistuga särgid on rahvarõivad. Siiani on otsustamine käinud ühe piirkonna või ka üksikeseme põhiselt, kus iga uurija lähtub oma sisetundest. Senine määratlemine annab eri uurijate või otsustajate puhul erinevaid tulemusi. Näiteks on Elle Kuigo lugenud rahvarõivasteks ainult Muhu, Lihula ja Läänemaa nõõbitavad särgid (Kuigo 1968), jättes aga arvestamata, et Põlvast on kogutud nõõbiliistuga särk aastast 1843 (ERM 13751). Helmi Kurrik on kolmkümmend aastat varem loetlenud oma raamatus rahvarõivana lisaks Muhule ja Kirblale ka Helme, Põlva ja Võnnu nõõbiliistuga särgid (Kurrik 1979 [1938]). Kumbki neist ei paku aga selgitust, millel põhineb nende otsus üks või teine särk rahvarõivaks lugeda. Elle Kuigo artiklis on järgmine selgitus:

XIX sajandi viimasel veerandil ja XX sajandi algul traditsioonilisi jooni säilitav särgilõige lihtsustus tunduvat. Üle kogu käsitletava territooriumi säilitasid naistesärgid XIX sajandi lõpul küll samasuguse lõike ja tegumoe kui sajandi keskel, kuid samal ajal ilmus mitmeidki uuendusi lihtsustumise suunas. Särgilõiale õmmeldi sageli veel õlalapid, kuid pika-peale need kadusid. Kaelaava lõige säilis endiselt T-kujulisena ning kroogitud kaeluse külge õmmeldi tavaliselt kitsas kantpaal. Endise palistatud rinnalõike peale õmmeldi sageli kitsad 2–3 cm laiused riideribad,

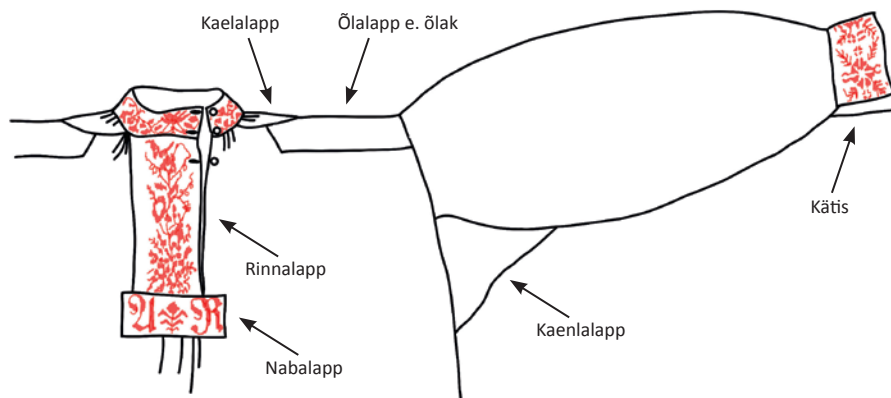
mille kinnitamiseks kasutati nööpe. Endiste pikkade varrukate asemele õmmeldi poolpikad või lühikesed varrukad. (Kuigo 1968: 274.)

Sellest tsitaadist võib lisaks sellele, et autor pole saanud aru, kuidas nööbiliistuga särgid on konstrueeritud (lisaribasid kasutamata), välja lugeda ka selle, et ilma tikandita nööbiliistuga särke ta rahvarõivasteks ei loe, kuid põhjendanud ta seda pole.

Proovides oma töös määratlematust ennetada, analüüsin rahvarõivaste käsitlemist läbi 140 aasta kui kultuurilist konstruktsiooni ning jõuan nööbiliistuga särkide rahvarõivasteks määramise meetodini. Seletan lahti selle toimimispõhimõtted ning kaardistan oma valimi hulgast rahvarõivad.

Nööbiliistuga särk

Rahvarõivakomplekti kuulus nii naistel kui meestel asendamatu osana särk. See oli kõige alumine kiht rõivastusest, mida eestlased ei häbenenud soojal ajal kasutada ka ainsa kehakattena (Manninen 1927). Rahvarõivasärk on naistel poole sääreni ning meestel reisi kattev linasest kangast õmmeldud talurahva rõivaese. Meestesärk õmmeldi ühest kangast, naistesärk oli tehtud kahest või ka kolmest eri kangast, kus ülemine ehk pihaosa oli õmmeldud peenemast ja valgemast linasest ning jalgu kattev särgialane jämedamast ja takusemast kangast. Mõnel juhul oli särgidetailide ehk kätiste ja krae (või ka varrukate) kangaks kasutatud veel kolmandatki linast. Kõige levinum rahvarõivasärk oli T-kujulise kaelaavaga ning koosnes pihaosast ja alasest (Kaarma, Voolmaa 1981; Kuigo 1968). Rahvarõivasärke eristab tänapäevastest naiste pluusidest ja meestesärkidest nende pikkus ning mitme konstruktsioonidetaili, nagu kaenlalapi, kaelalapi, õlalapi jt olemasolu (joonis 1).

Joonis 1. Nööbiliistuga rahvarõivasärgi lõikedetailid Lihula särgi ERM A 585:35 näitel. Nööbiliistuga särgile omased detailid on nabalapp ja rinnalapp. *Tiina Kulli joonis.*

Selleks, et rõivas tuleks üle pea, aga hiljem jääks kaela juures ilusti ümber, peab olema tehtud mingi avaus – sisselõige. See, et ajaloolistel särkidel on sisselõikelised kinnised, võis tuleneda sellest, et särgid olid pikad ja kangas väärtuslik (enamasti ise kootud). Esimene tänapäevane ehk üleni lahtikäivate hõlmadega nõõbitav särk oli midagi nii erilist, et 1871. aastal võttis Londonis meesteriideid tootev firma Brown, Davis & Co sellele patendi (Thomas 2021). Rahvarõivasärgi sisselõige tehti esitüki keskele suunaga kaeluse poolt naba poole mööda lõimelõnga.

Mugavam ja soojem on, kui sellise sisselõigatud avause saab pärast rõiva selgapanemist sulgeda. 19. sajandi alguse särkidel kasutatakse esikinnise sulgemiseks vitssõlge, nõõrijuppi või särgi külge punutud paelakesi ehk sõltuseid. Sama sajandi jooksul hakatakse kasutama nõõpe, alguses krae või kraekandi ja varrukavärvli kinnitamiseks, hiljem ka kinnise äärtel. Maailma vanimad nõõbileiud on pronksiaegsed.² Keskaegseid nõõbileide Eesti alade villastel esemetel kajastas Jaana Ratas oma magistritöös (Ratas 2021) ning kõikide siinsete etnograafiliste nõõpide kaardistamise tegi Ants Viires, kuid särginõõpidele ta väga põhjalikult ei keskendunud (Viires 1975). Pole teada, millal hakati kasutama nõõpe eesti ajaloolistel särkidel. Inglismaa alussärkidele ilmuvad nõõbid juba 17. sajandi keskel. Enne seda on kõik kinnitused tehtud samamoodi paelade ja nõõrikestega (Cunnington, Cunnington 1951).

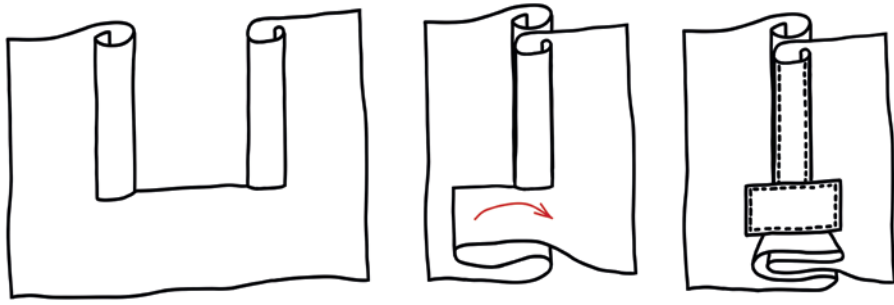
Definitsiooni järgi on nõõbiliist rõiva kinnise osa, millest läbi nõõbitakse või mille küljes on nõõbid.³ Kuna uuritud ajaloolistel särkidel on suuremal osal nõõbiliist konstrueeritud sisselõikelise kinnise servas olevat esitüki kangast palistades, siis jääb sisselõike alla „auk“ ehk kangavaru, mis tuleb kokku voltida või krookida (joonis 2). See omakorda õigustab laiemat terminikäsitlust. Termin *nõõbiliist* tähistab siinkohal kõiki nõõbiliistuga kinnise konstruktsiooni detaile, milleks on nõõbid ja nõõpaugud, laia palistusega pööratud sisselõike serv või rinnalapp, nabalapp või seda asendav teping ning voldikimp või selle puudumine. Kõik need detailid on üksteisest sõltuvad. Näiteks vastavalt sellele, kas sisselõike ääre töötlemisel on kasutatud lisakangast (rinnalappi) või on see tehtud laia palistusena, tuleb nõõbiliistu allosa omakorda teha kas ilma voltideta või voldikimbuga.

Eraldi mainimist ning tutvustamist vajaksid veel kolm lõikedetaili, mis on omased vaid nõõbiliistuga särkidele. Esimene neist on nabalapp, mis murdesõnastiku järgi on „väike lapike naistesärgi rinnalõhiku all“.⁴ Magistritöös uuritud 154 särgist 71 särgil on kinnise alla ömmeldud väike lapike. Teine

2 <https://en.wikipedia.org/wiki/Button>.

3 Nõõbiliist. – Eesti keele seletav sõnaraamat, eki.ee/dict/ekss.

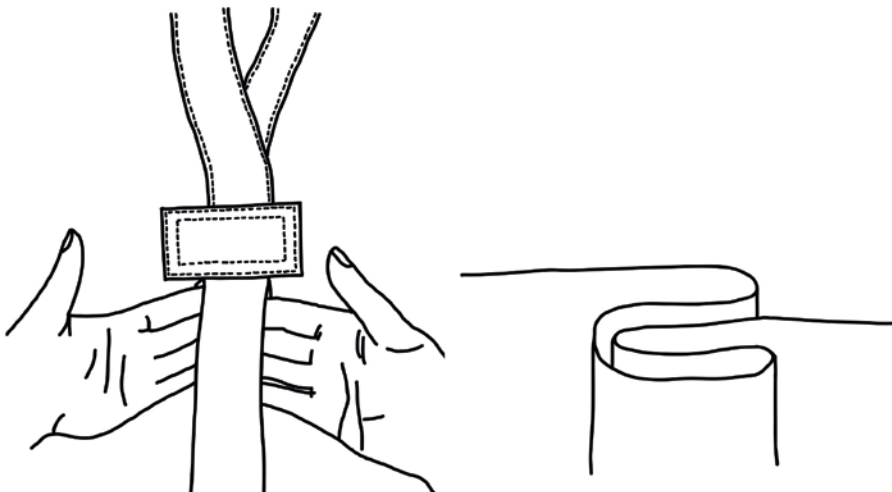
4 Nabalapp. – Eesti murrete sõnaraamat, <https://www.eki.ee/dict/ems/pdf.html>.

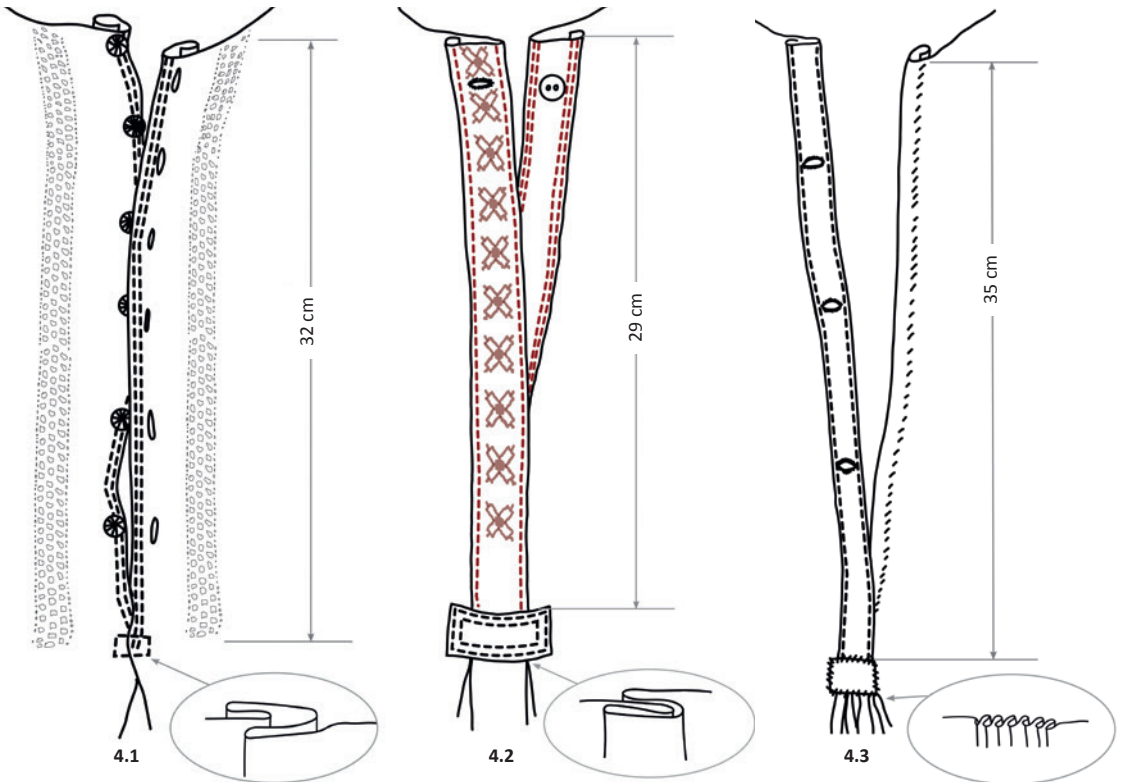
Joonis 2. Taha volditud kimbuga nööbiliistu voltimise üks võimalus. Jooniselt on näha, kuidas tekib „auk“ sisselõike allosasse, mis on seejärel vaja omakorda voltida, nii et tekib voldikimp. *Tiina Kulli joonis.*

detail – rinnalapp – on Läänemaa ja Muhu rahvarõivasärkide rinnaesisel olev kaunistatud detail (vt mõlema detaili asukohta särgil jooniselt 1). Sama terminit kasutavad ka Läänemaa ja Muhu rahvarõivaid tutvustavad raamatud (Kabur, Pink, Meriste 2010; Piiri jt 2020). Kui kinnisel on kasutatud rinnalappi, siis see annab piisava osa lisakangast, mis katab palistustele ja ühendusõmblustele „kadunud“ kangaosa. Ilma rinnalapita kinnistel aga tuleb paratamatult teha kinnise alla voldikimp (joonis 3).

Voldikimp ongi kolmas detail, millele tuleb tähelepanu pöörata, sest voldikimbu moodustamise/moodustumise või puudumise alusel saab uuritud nööbiliistud tüpologiseerida kuude kategooriasse (joonis 4).

Joonis 3. Voldikimbu kompamine muuseumis Helme särgi ERM 18444 näitel (joonise selguse mõttes on käed kujutatud ilma muuseumis nõutavate valgete kinnasteta). Sellise meetodi alusel joonistasin voldikimbu ristlõikeid. Paremal oleval joonisel on voldikimbu ristlõige kujutatud, vaadates särgi vastas ülevalt alla. *Tiina Kulli joonis.*

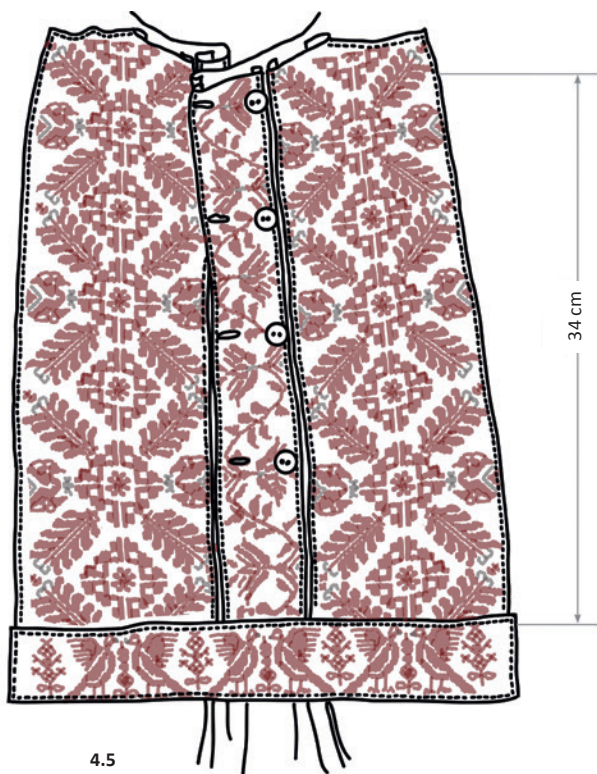
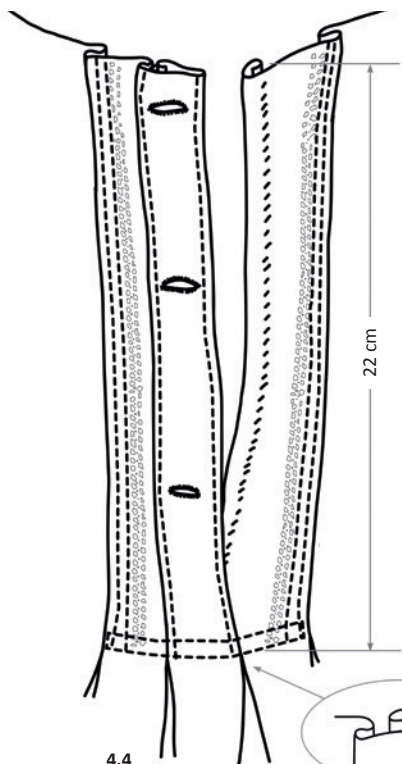
Joonis 4. Nööbiliistude tüübid ning etnograafiline joonis igast tüübist. Nööbiliistuga särgikinnised on joonistatud proportsioonis ning mõõtkavana on antud valmis särgikinniste sisselõike sügavus.

- (4.1) Ette volditud kimbuga nööbiliist 1843. aastal Põlva kihelkonnas valmistatud särgi ERM 13751 näitel;
 (4.2) Taha volditud kimbuga nööbiliist 1893. aastal Helme kihelkonnas valmistatud särgi ERM 18444 näitel;
 (4.3) Kroogitud kimbuga nööbiliist 1870. aastal Rõngu kihelkonnas valmistatud särgi ERM 12431 näitel;
 (4.4) Nöörvoldiga nööbiliist 1850. aastal Laiuse kihelkonnas valmistatud särgi ERM 2149 näitel;
 (4.5) Rinnalapigi ja nabalapiga nööbiliist 1903 Kirbla kihelkonnas valmistatud särgi ERM A 634:133 näitel;
 (4.6) Rinnalapiga nööbiliist 1910. aastal Lihula kihelkonnas valmistatud särgi ERM A 681:62 näitel.

Tiina Kulli joonised.

ERMi kogudes olevatest nööbiliistuga särkidest 87 on naiste särgid ning 63 meeste särgid. Neli särki olid tehtud lapsele. Väga suur osa uuritud särkidest olid valmistatud Muhus või mõnes Läänemaa kihelkonnas. Ülejäänud särgid jaotuvad peaaegu ühtlaselt Eesti kaardile. Küllaltki suurt valimi koonustumist Muhu ja Läänemaa kihelkondadesse võis ette aimata, sest sealsed särgid on enamasti uhke tikandiga. Nende piirkondade suurem nööbiliistuga särkide kogus võimaldab tulevikus analüüsida nööbiliistude muutumist ajas ühe piirkonna raames.

ERMis uuritud särgid jaotusid täpselt saja aasta peale (1840–1940). Üllatav ongi, et kümme seda tüüpi eset on legendi järgi valmistatud enne 1870. aastat. Huvitav on ka see, et sellise konstruktsiooniga särke pole muuseumis pärast teise maailmasõja aegset 1940. aastat, sest see on sama aeg, mil

kaob õmbelusõpikutest nõobiliistuga kinnise tegemisõpetus. Sajandi alguses ilmunud raamatutes on esitüki kangast volditud sisselõikeline kinnis olemas (Häkkinen 1924; Ormesson 1934; Varma 1930) ning alates aastast 1940 sellise kinnise õmblemise õpetus puudub (Gorelov jt 1971; Kivilo 1983; Orlova, Veenpere 2011; Warma 1940).

Analüüsidest sargidetailide muutumist ajas, saab järeldada, et nõobiliistuga särk hakkas levima alates 19. sajandi keskpaigast ning sai väga populaarseks sajandi lõpuks. Suuremad muutused sargimoes toimusid aga 1890. aastatel, kui üha rohkem särke õmmeldakse puuvillasest riidest, särkidelt hakkavad tasapisi kaduma kaenalapid; õlalapid asenduvad seljani ulatuva passe ehk klatstükiga ning naistesärgi rinnalõhikud lühenevad (Kull 2022).

Rahvarõivas kui kultuuriline konstruktsioon

Otsides vastust küsimusele, kas nõobiliistuga särk on rahvarõivas, peame alustama sellest, mis üldse on rahvarõivas. Kas rahvarõivas on kindel, staatliline ja muutumatu või saame me seda taasluues ja uurides minna üha sügavamale ning liigitada rahvarõiva hulka ka esemeid, mida nende muuseumidesse kogumise ajal rahvarõivaks ei arvatud?

Meie rahvarõivaste kui kultuurilise konstruktsiooni sünni jääb 18. sajandi lõppu, mil valgustusliikumise tulemusena Euroopas ja Herderi rahvalauluvaimustuse ajal pööras sinne kõrgklass oma pilgud talupojakultuuri kui millegi eksootilise poole. Tollased sakslastest entusiastid käsitlevad talupojakultuuri ühtse diskursusena, kuid üheks uurimisobjektiks teiste seas on ka maarahva riietus. Nii kirjeldab August Wilhelm Hupel oma Eesti- ja Liivimaa andmekogus talupoegade riietust ning meieni on jõudnud hindamatud Johann Christoph Brotze ja teiste kunstnike joonistused talurahvast (Värv 2008). Muidugi ei nimetata siis veel uuritavat rahvarõivaks, vaid lihtsalt talupoegade rõivastuseks.

Suurema kõlapinna eestlaste endi seas ning oma nime saab rahvarõivas 19. sajandi viimasel veerandil. Väga hea kokkuvõtte ärkamisaegsetest üleskutsetest rahvarõivaid rohkem kanda koostas Ilmari Manninen oma rahvariideraamatu sissejuhatuses. Selles peatükis viitab ta 14 ajaleheartiklile aastatest 1882–1925: 3 Postimehe artiklit, 3 Linda ja 6 Sakala artiklit, mis kutsuvad eestlasi rahvarõivaste või ka rahvusliku kuue kandmisele piduriidena, ning üleskutsule vastanduvad artiklid Päevalehes ja ajalehes Vaba Maa, kusjuures just viimased on kirjutatud aastatel 1900–1925 (Manninen 1927). Tuleb mees pidada, et 19. sajandi lõpus ehk ärkamisajal tehtud üleskutse on veel rahvarõivaegne, inimestel olid need riided kirstus olemas.

Rahvarõivaste ajastu lõpule on väga raske mingit piiritlevat aastaarvu välja pakkuda. On piirkondi, kus rahvarõivaste kandmine kestab palju kauem, seega seal on ka hilisemad moesuunad arvatud rahvarõiva hulka. Aga kuidas

käituda ülejäänud piirkondadega, kus üldiselt mindi linnamoele üle varem? Millised esemed muuseumis on veel rahvarõivad? Kas võib olla ka nii, et esemed, mida 20. sajandi alguses muuseumi kogumisretkedel käinud tudengid ei pidanud enam rahvarõivaiks, võiksid seda tegelikult siiski olla? Näiteks sitsjakk, mis tänapäeval on kujunenud asendamatuks Kihnu rahvarõiva osaks. Teateid või fotosid sitsjakkidest koos triibuseelikuga leiab üha rohkematest kihelkondadest. Teemat on uuri-

nud Inna Raud ning Vändra rahvarõivaraamatus toonud välja sitsjaki kui 20. sajandi alguse rahvarõivakomplekti osa (Raud 2016). Seda teemat avardab veelgi Aivi Tamme käesoleval aastal kaitstud magistritöö Läänemaa ja saarte sitsist jakkide kohta (Tamm 2022). Pakun välja, et samasuguse staatusega on ka nöobiliistuga särk. Kuna nöobiliistuga särkide valmistamise mood ja oskus kestis kauem kui rahvarõivaste kandmise periood, siis on kogujad selle alguses kõrvale jätnud, või siis kogunud ainult tikanditega särke ja ülejäänud arvanud liiga moodsateks (millest võib omakorda tulla muuseumisse kogutud Muhu ja Läänemaa särkide rohkus). Sellise oletuse tõestuseks võib olla pilt minu 1903. aastal sündinud vana-vana-vanaisast Julius Hingist, kes istub sellel tõenäoliselt 1918. aasta paiku tehtud fotol paremal ning tema töösärgi rinnaesisel on näha esitähedega tikitud nabalapp (foto 2).

Peame rahvarõivaste kandmisaja lõppu otsides arvesse võtma ka seda, et piir ei jookse mitte ainult kindlate aastaarvude vahelt, vaid ka generatsioonide vahelt. Inimene võtab omaks rõivad, mis on moes tema noorusajal. Vanemad inimesed kipuvad kandma mitu aastakümnet vanu asju. Eelmise aastasaja alguses, 1922. aastal kogumisretkel käinud tudeng tegi umbes samasugust tööd, nagu mina teeksin praegu inimeste kodusid mööda käies ja Moskva olümpiamängude aegseid riideid ning esemeid küsides. Küllap leiaksin neid. Sellel 1918. aasta perefotol on näha, kuidas minu 1868. aastal sündinud vana-vana-vana-vanaema Kadri on selga pannud triibuseeliku ja lahtist jakki meenutava pihakatte (foto 2).

Kuigi piiri ongi raske tõmmata, siis ühel hetkel muutub mood ikkagi nii palju, et rahvarõivaste igapäevane kandmine jääb kõrvale ning algab rahvarõiva kujunemine selleks, mida see nüüd meie jaoks tähendab – pidurõivaks ja sümboliks ehk kultuuriliseks konstruktsiooniks.

Foto 2. Autori esivanemad suviste talutööde puhkehetkel. Esireas Kadri ja Julius Hink Paistu kihelkonnas umbes 1918. aastal. *Perekonnaalbumi foto.*

20. sajandi alguses levib arvamus, et rahvarõivaste propageerimine hoiab meid tagasi ning takistab moderniseerumist. Esimese vabariigi ajal saab populaarseks Põhja-Eesti rahvarõivastest kujundatud „eesti kostüüm“, kus veidi üle põlve ulatuvale kitsale triibuseelikule on lisatud rahvarõiva käiste järgi stiliseeritud pluus (Värv 2008). Sellest hoolimata, et autentseid rõivaid kanda ei taheta, kantakse seda mugandust auga laulupidudel ja tantsupidudel. Iseseisva Eesti Vabariigi ajal saab hoo sisse rahvuslike elementide ja mustrite kasutamine autoriloomingus.

Samal ajal saab alguse ka rahvarõivaste põhjalikum uurimislugu. Esimene etnograafiline ülevaade meie rahvarõivastest ehk Ilmari Mannineni peaaegu 500-leheküljeline suurteos „Eesti rahvariiede ajalugu“ on üles ehitatud esemetüüpide, mitte kihelkondade kaupa ning pakub põnevat lugemismaterjali senini (Manninen 1927).

Järgmiseks olulisteks versta-postiks rahvarõivaloos saab 1938. aastal ilmunud Helmi Kurriku ülevaade „Eesti rahvarõivad“. See on esimene raamat, kuhu on lisatud ka tegemisõpetused ning lõiked. Raamatut saatis tohutu menu ning see jäigi ainsaks allikaks rahvarõivaste valmistamiseks väliseesti kogukonnale, kes põgenes siit 1943.–44. aastal. Kurriku raamatus on kirjeldatud 104 naiste ning 30 meeste rahvarõivakomplekti, kusjuures juba eessõnas rõhutab autor: „Kõik selles raamatus leiduvad kirjeldused ja juhised vastavad täpselt muuseumides leiduvatele originaalidele ja muudele usaldusväärsetele allikatele“ (Kurrik 1979: vii).

Need kaks peaaegu kümneaastase vahega ilmunud rahvarõivaraamatut viisid rahvarõivaste valmistamise suuna 1920.–1930. aastail levinud stiliseeritud „Eesti kostüümilt“ tagasi muuseumisse kogutud originaalesemetele ja seega etnograafilisel teadustööl põhinevale käsitlusele. Aasta pärast Helmi Kurriku raamatu ilmumist algas II maailmasõda, mis Eesti jaoks tõi kaasa okupatsioonide aja ja veelgi suurema janunemise iseseisvusajal välja kujunenud rahvuslike sümbolite järele.

Nõukogude ajal kasvabki ühest küljest rahvariiede hindamine eestluse sümbolina, samuti kinnistub teadmine kihelkondlikest rahvarõivakomplektidest kui kindlate esemete kogumist. Rahvarõivaid oskavad ja jõuavad teha üksikud, mistõttu tehnoloogiline variatiivsus kaob. Õmblemise, tikkimise, kõladega kudumise või kirivöö kudumise oskus ei kandu enam põlvest põlve koos oma perekonna nippide ja nõksudega, vaid omandatakse raamatutest. Raamatud aga mugandavad rahvarõivast vastavaks hetkemeole.

1957. aastal ilmunud raamat „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ (Moora jt 1957) on esimene, milles hakatakse jagama soovitud mugandada särkide lõikeid. Komplektide koostamisel kasutatud originaalid on antud sirgete lõigete ning originaalmõõtudega, aga raamatu keskel, kohe pärast komplektide ja piirkondade tutvustamist on kümnel leheküljel

peatükk „Rahvarõivaste lõigete kohandamine kaasaegsel kasutamisel“. Põhjendus selle peatüki sissejuhatuses selgitab, et rahvarõivas arenes ise (nt Halliste särgile lisanduvad T-kujuline kaeluse lõige ning kaenlalapp ja viimase kraelapp ehk tänapäeva mõistes kaelalapp).

Lähtudes sellest võime märkida, et meie rahvarõivas on lõigete konstruktsioonilt läbi teinud teatud arengu, mis on tingitud praktilistest kogemustest ja vajadusest kohandada lõikeid vastavalt inimese kehale. Toetudes lõigete konstruktsiooni üldisele arengule, ei tule täpselt kinni pidada albumis antud, muuseumis leiduvatest originaallõigetest, vaid neid lõikeid võib kohandada vastavalt nüüdisajal kasutatavatele lõigete konstruktsioonidele, silmas pidades, et ei läheks kaduma rahvakunstile rajatud rõivaste eriuilm ja nende ilmikas omapära. Püüame hoida oma rahvarõivaste omapära mitte sellepärast, et nad on vanad, vaid sellepärast, et neis peitub kunstiväärtusi, mis kunagi ei aegu. (Mooru jt 1957: 216.)

Jään seisukohale, et rahvarõivaste „ilmikas omapära“ seisneb ka ajaloolises lõikes, konstruktsioonis ja tehnoloogias. Eriti kuna see on üks viis lisaks muule saada infot eseme ajastu kohta. Eriti suured mugandused ilmuvad rahvarõivaste lõigetes pärast selle raamatu ilmumist. 1960. aastal ilmunud rahvarõivaste õmblemist õpetavas bukletis on varrukaloiked antud kellukese-kujulisena alt laienevad (Kruusi 1960). Lisaks raamatutele tuleb nõukogude perioodist ära mainida ka tootmiskombinaatide ARS ja UKU tegevus. Esimene neist oli Tallinnas tegutsev Eesti NSV Kunstifondi Tallinna Kombinaat ARS, mille tekstiili allüksus tegeles ka rahvarõivaste uurimise ja valmistamisega. Rahvarõivakomplekte valmistati ka rahvakunstimeistrite koondises UKU. Mõningaid sellel ajal tehtud komplekte uurinuna võin öelda, et aeg-ajalt nii ARS kui UKU muutsid või mugandasid rahvarõivaste õmblustehnilisi lahendusi, kuid sellest hoolimata ei saa ega tohigi alahinnata nende tegevust rahvarõivaste uurimisel ja pildis hoidmisel.

Eriliselt armsaks saab rahvarõivas paljudele taasiseseisvumise perioodil. See on aeg, kus kõik tahavad kanda rahvarõivaid piduriidena ka aktustel ja koolide lõpetamistel. Palju hakatakse rahvarõivaid ise tegema, abiks 1981. aastal ilmunud uus rahvarõivaraamat. Etnoloog Aino Voolmaa ja kostüümikunstnikust rahvarõivaste restaureerija Melanie Kaarma sulest ilmunud raamatust sai järgmine kogu rahva teos, mis mõjutas märkimisväärselt meie arusaama sellest, mis on rahvarõivas. Raamatus on pakutud 87 komplekti ning neist kõigist on joonistatud imeilusad pildid iga peatüki algusesse. Raamat ilmus enne 1985. aastal alanud perestroika ja glasnosti liikumist, mille ajal eestlaste rahvustunne ja lõpuks omariikluski taas õitsele puhkes.

Eriti põhjaliku süvenemise rahvarõivaste tehnoloogilistesse aspektidesse on toonud 21. sajand. Ühelt poolt on seda ehk põhjustanud rahvarõivakoolides osalevate inimeste suur arv ning teisalt Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia uurimistööd, mis keskenduvad pärandtehnoloogiale. Oma osa on kindlasti ka põhjalike piirkondlike rahvarõivaraamatute ilmumisel, muuseumimaterjalide kergemal kättesaadavusel (nt veebiportaali muis.ee kaudu) ja rahvarõiva nõuandekodade loomisel. Selle kõige mõjul on tajutav suund rahvarõivamaailmas tehtavate riiete mitmekesistumisele ja süvitsi uurimisele.

Rahvarõiva kasutamine rahvussümbolina on oma 140-aastasest arengust meie jaoks jätkuvalt oluline kultuuriline konstruktsioon. Peame seda hoidma, kaitsma ning edasi viima, suhtudes aupaklikult originaalesemesse – 19. sajandi ja 20. sajandi alguse rahvariidesse. Tunnen, et on üha olulisem läheneda rahvarõivaste määratlemisele kindlama meetodikaga, sest kuna teema on meie kõigi jaoks oluline, käivad sellega kaasas ka erisugused tõekspidamised. Nii mõnedki nendest tõekspidamistest on tekkinud omas ajas ning aeg-ajalt tasub endilt küsida, kas nende järgimine on tegelikult ja praegusel hetkel enam vajalik ja oluline.

Rahvarõivasärkide määratlemise teoreetilised alused

Meil on üha tihedamini vaja otsustada, kas mingi vana ese kuulub rahvarõivaste hulka või mitte. Sama probleemi ees seisin, olles kaardistanud ning läbi uurinud ERMi 154 nõobiliistuga särki. Sain aru, et paljud neist on rahvarõivasärgid, ent kõik kindlasti mitte. Selle üle juureldes ning olles läbi töötanud mitmeid rahvarõivaste alaseid raamatuid, pakuksin välja järgmise meetodi nende määratlemiseks.

Kõigepealt leian, et rahvarõivaste autentsust või ajastutruudust kajastavad kolm aspekti:

- Rahvarõivaste kandmise aeg. Peame jälgima millises piirkonnas ning kui kaua rahvarõivaid kanti. Näiteks Muhu saarel saame rahvarõivaks lugeda veel 1930. aastal valmistatud eseme, kuid sama ei kehti Maarja-Magdaleena kihelkonna kohta.
- Piirkondlik eripära. Rahvarõivaste kandmise ajale on omane kihelkondlik eripära. See on viis kaunistada esemeid oma kohaliku traditsiooni järgi.
- Tehnoloogia ja materjal. Mida põhjalikumalt me uurime, milline on meie rahvarõivapärand, seda kindlamalt oskame öelda, et sellist materjali, lõiget või tehnilist võtet rahvarõivaste kandmise ajal ei kasutatud. On ammu tuntud tõde, et atlaskoelised triibuseelikud on palju hilisemad ning ei

kuulu enam rahvarõivaste hulka. Samamoodi on igal esemel oma ajalooline tehnoloogia ja materjal, mis teevad selle autentseks.

Analüüsi põhjal arvan, et saame teatava kindlusega väita, et tegemist on rahvarõivaga, kui nendest kolmest tingimusest on kaetud vähemalt kaks. Vaatlen kõiki toodud aspekte lähemalt.

Rahvarõivaste kandmise aja määratlemine või täpsemalt rahvarõivaste kandmise kadumise määratlemine on piirkonnapõhine. Kahjuks puudub ammen-dav ülevaade, mis käsitleks kogu Eestit. Tõenäoliselt on siin ainek järgmisteks uurimistöodeks. Kindlusega saab väita, et Muhus kadus rahvarõivaseelik igapäevasest kandmisest kahe ilmasõja vahel, jäädes veel mõnda aega kasutusele piduriidena (Kabur, Pink, Meriste 2010: 17). Seega Muhu esemete puhul loen rahvarõivaks veel kuni 1930 valmistatud esemed. Läänemaa raamatus on kirjas, et „mõnes Läänemaa paigas kanti rahvarõivaid veel 20. sajandi alguseski, naised panid selga täiskomplekti rõivaid, mehed täiendasid oma linlikku ülikonda tikandiga särkide ja värvirõõmsate sokkidega“ (Piiri jt 2020: 22). Kuna raamat jätab täpsema üleminekuaja lahtiseks, siis saan siinkohal otsa vaadata enda kogutud andmetele ning ütelda, et kuni 1925. aastani on Läänemaa kihelkondades ömmeldud piirkonnale omanäolisi särke. Seega loen selle rahvarõivaste ajastu lõpuks Läänemaal. Mulgimaal kannavad nagu Läänemaalgi naised kauem rahvarõivad kui mehed. Kahjuks Mulgi rahvarõivaste raamatus kindlat perioodi välja toodud ei ole. On vaid mainitud, et kõige kauem püsib kasutusel pikk-kuub. Raamatut sirvides ning rahvarõivais inimeste fotosid vaadates tundub see piir olevat 1890–1900 (Jürgen 2015), kuid ka see vajaks edasist uurimist. Pärnumaa rahvarõivaste juures tuuakse välja, et linna ümbrusesse jäävates kihelkondades linnastus ka rahvarõivas kiiremini. Ajaliselt täpsemalt seda protsessi jälle määratletud ei ole (Kont, Randmaa, Raud 2017). Vändra rahvarõivaraamatus on pakutud komplekt ka 20. sajandi algusesse (Raud 2016). Vana-Tartumaa rahvarõivaste raamatust leian fotod rahvarõivais inimestest aastatest 1874 ja 1880 (Piiri 2014: 5), kirjalikke viiteid sellele, millal rahvarõivad käibelt kaovad, kahjuks ei leia. Samas käsitleb autor igal pool 18. ja 19. sajandi rõivaid, mis vihjavad, et selles piirkonnas rahvarõivaste kandmine hääbub enne 1900. aastat. Loen Lõuna-Eesti rahvarõivaste lõplikuks ajapiiriks aasta 1880.

Iseäralik piirkondlik eripära on nendel särkidel, millel on tikand. Piirkonnale iseloomulikku tikandit on raske mitte märgata kõikidel Muhu esemetel ja samamoodi on väga äratuntav Läänemaa piirkond ja mulkide punane tikand. Probleemne on pigem nn valge särk ehk särgid kihelkondadest, kus kanti kaunistusteta särke. Näiteks kuidas määratleda Tartu-Maarja valget meestesärki, kui selles piirkonnas on särgid alati olnud valged? Otsustasin määrata sellise särgi ikkagi kihelkondliku eripäraga särgiks.

Nöobiliistuga kinnise tehnoloogia osas on vastavalt tehtud esemeuurimusele silmatorkavalt „uued“ need särgid, millel on passe ning puudub kaenlalapp. Samasse kategooriasse läheb ka puuvillase materjali kasutamine. Loen nende esinemise (kaenlalapi puhul siis mitte-esinemise) särkidel selleks, et tehnoloogia ja materjal ei vasta enam rahvarõivaste kandmise ajale omastele tunnustele.

Sellisel kolmik-kriteeriumi kaalumisel on kaheksa võimalikku kombinatsiooni. Kaks äärmust – kõik tunnused on olemas või siis pole ühtegi tunnust – ei tekita vaidlusi. Alles jääb veel kuus varianti. Kolm varianti on sellised, kus ainult üks kategooriatest on olemas. Väidan, et siis ei ole tegemist rahvarõivaga. Näiteks: on olemas õige aeg, aga kasutatakse valesid materjale või töövõtteid, puuduvad kihelkondlikud eripärad. Sellisel juhul võib kahelda ka aja õigsuses. Või siis teadmata on aeg, puuduvad kihelkondlikud eripärad, aga särgil on kaenlalapid. Sellele kirjeldusele võiks vastata ka tänapäeval ömmeldud stiliseering, mis kindlasti rahvarõivas ei ole. Ent kui kaks kriteeriumit kolmest on kaetud, saame üsna suure tõenäosusega öelda, et tegemist on rahvarõivaga. Näiteks ajastu on õige, materjal ja tehnoloogia ka. Või ajastu on õige ja piirkondlik eripära ka, tehnoloogias aga on kasutusel palju uuemaid võtteid. Siia alla paigutuvad Muhu 20. sajandi rahvarõivasärgid, mis on suuremalt jaolt tehtud just puuvillasest kangast. Hoolimata sellest, et neil on olemas üksnes kaks märget kolmest, saame need täie kindlusega lugeda rahvarõivasteks. Sama loogika abil on võimalik põhjendada ka seda, miks tänapäeval rahvarõivaid tehes peame järgima nii piirkondlikku eripära kui ka õiget tehnoloogiat ja materjali. Sest nii saame kätte kaks kolmest tunnusest (ajas rännata me ei oska) ja võime nentida, et tegemist on rahvarõivaga.

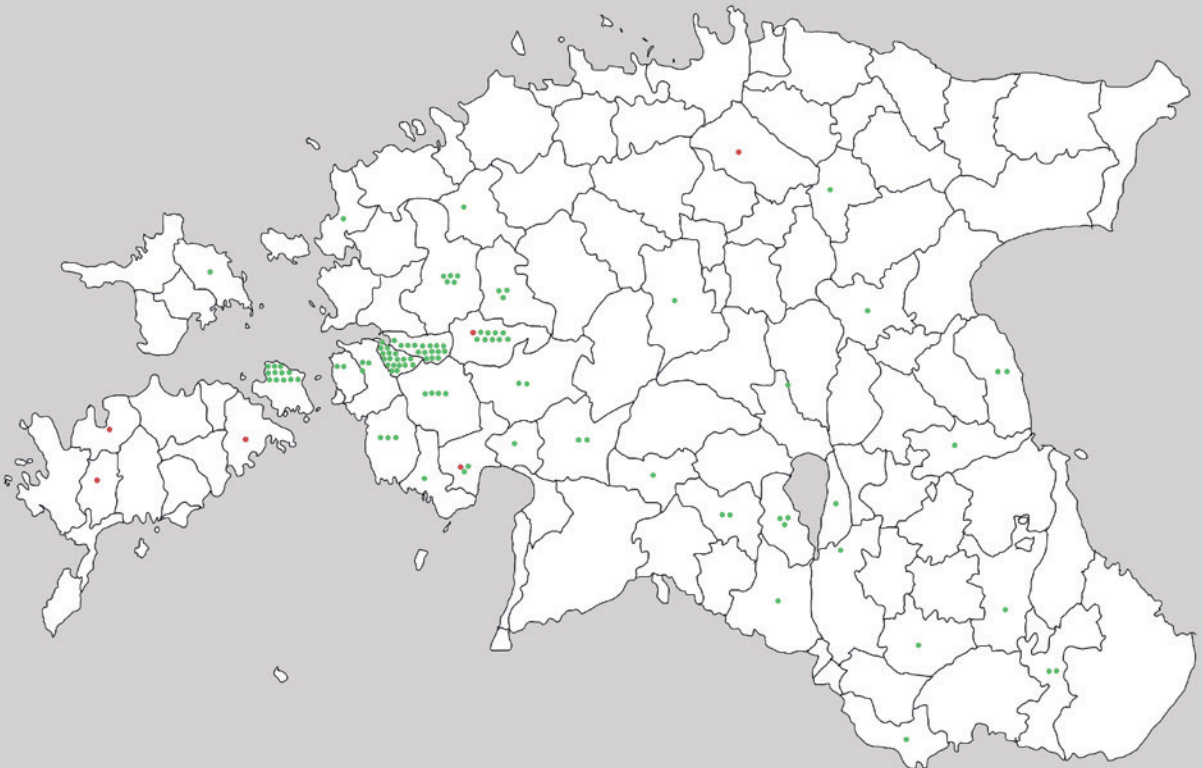
Läbi nende kolme aspekti oma valimit kaaludes osutusid 154 uuritud särgist rahvarõivasärkideks 106 eset. Nöobiliistuga rahvarõivasärkide jaotust kajastab kaart joonisel 5. Lisades kaardile täpid ka kihelkondadele, kust oli nöobiliistuga särgi kohta teateid etnograafilisest arhiivist (ERM EA 125:2; ERM EA 113:3; ERM EA 125:1; ERM EA 216:1; ERM EA 185:1), kattub Eesti kaart veelgi ühtlasemalt.

Kogu valimi ulatuses tehtud kaalumisprotsess on dokumenteeritud magistritöö lisas olevatel tabelitel (foto 3). Probleemkohana või meetodi nõrkusena saan välja tuua erandjuhu, kui tegemist on hilisemal ajal linnamoele üle läinud piirkonnaga, näiteks Muhuga, aga täpne valmistamise aasta pole teada. Sellisel särgil võivad olla hilisemad konstruktsioonidetailid, nagu passe. Nii on see juba kaotanud kaks punkti kolmest ja seetõttu rahvarõivaks ei klassifitseeru. Sellisel särgil tuletasin tõenäolise kandmise aja särgikaunistuste järgi, mis on võimalik ainult piisavalt suure koguse vastava kihelkonna esemete olemasolu korral.

Kokkuvõte

Artiklis andsin ülevaate ERMi kogutud nöobiliistuga särkide kohta. Valimi moodustunud 154 särgi põhjal saab öelda, et muuseumis on sajandi jagu särke, vanim neist valmistatud juba 1840. aastal ning uuem sada aastat hiljem. Nöobiliistuga särke on väga palju kogutud Muhust ja Läänemaalt, ülejäänud Eesti kihelkonnad on ühtlaselt, aga hõredalt kaetud. Särkide juures võib täheldada, et 1890. aasta paiku toimuvad mitmed olulised muudatused: hakkab kaduma kaenlalapp, üha rohkem kasutatakse särkide valmistamisel puuvillast kangast ning õlalapid asenduvad passe ehk klatstükiga. Veel võib märgata naistesärgi rinnalõhiku sisselõike lühenemist. Uuritud valimi põhjal ilmnesid kuus nöobiliistu tüüpi: ette volditud kimbuga nöobiliist, taha volditud kimbuga nöobiliist, kroogitud kimbuga nöobiliist, nöörvoldiga nöobiliist, rinnalapiga nöobiliist ja viimasena rinnalapi ning nabalapiga nöobiliist.

Artikli uurimisküsimus oli seotud sellega, milliseid nöobiliistuga särke me saame rahvarõivaks lugeda. Uurimisküsimuse vastuseni jõudsin, analüüsides

Joonis 5. Nöobiliistuga rahvarõivasärgid (roheline täpp) või teated nöobiliistuga särkidest (lilla täpp) 19. sajandi kihelkondade kaardil. *Tiina Kulli joonis.*

Foto 3. Kokku 26 lehele jaotunud tabel, milles on näha iga uuritud muuseumieseme analüüsimine läbi kolme kriteeriumipunkti ning lõplik numbriline hinne, mis määras, kas särk on rahvarõivas (kaks või kolm punkti) või ei ole (null või üks punkt). *Tiina Kulli foto.*

rahvarõivaste tähendust meie jaoks ning luues meetodi, mille abil saab määrata, kas tegemist on rahvarõivaga. Tegemist on „kolmest-kaks“ kaalumisega, kus eseme puhul analüüsitakse selle piirkonna rahvarõivaste kandmisajale vastavust, piirkondliku eripära olemasolu ning ajastutruude tehnoloogiate ja materjalide kasutamist. Ma ei saa väita, et see meetod on ilmeksimatu. Juba eos on teada tema nõrgad kohad ning tegelikult on ka sellise meetodi kasutamisel vaja vastu võtta otsuseid, mille jaoks lõplikke tõendusi on raske leida, sest tegemist on ajaloolise materjaliga ning me ei saa enam minna lisainfot koguma. Sellest hoolimata tundus mulle kindla metoodika kasutamine arusaadavam ja läbinähtavam kui sisetundele toetumine. Välja töötatud metoodika põhjal osutusid algsest valimist rahvarõivasteks 106 särki, mis on üllatavalt suur number.

Loodan väga, et tehtud uurimus on alles algus muuseumis leiduvate rahvarõivaesemete pärandtehnoloogilisele uurimisele. Edasist uurimist jäid ootama ju ülejäänud 646 särki.

Allikad

Cunnington, Phillis, Cunnington, Cecil Willett
1951. *The History of Underclothes*. 2013 Kindle
Edition. New York: Dover Publications, INC.

Gorelov, Ell, Hints, P., Kabanova, Elmi, Rätsep,
Kusta, Viir, P. 1971. *Naiste ja laste kergete rõivaste
õblemise tehnoloogia*. Tallinn: Valgus.

Häkkinen, Elna 1924. *Naiskäsitööd. Alg-, keskkoolide ja seminaaride õpperaamat*. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Jürgen, Tiina 2015. *Mulgi rahvarõivad*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Kaarma, Melanie, **Voolmaa**, Aino 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kabur, Anu, **Pink**, Anu, **Meriste**, Mai 2010. *Meite Muhu mustrid*. Türi: Saara Kirjastus.

Kivilo, Liivia 1983. *Õmblemine*. Tallinn: Valgus.

Kont, Ülli, **Randmaa**, Anu, **Raud**, Inna 2017. *Pärnumaa rahvarõivad*. Türi, Pärnu: Saara Kirjastus, Pärnu Muuseum.

Kruusi, Hilda (koost.) 1960. *Rahvarõivaid pidupäevadeks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Kuigo, Elle 1968. Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 256–292.

Kull, Tiina 2022. *Nöobiliistuga rahvarõivasärgid Eestis. Pärandtehnoloogiline uurimus esikinnise konstruktsioonidest*. Magistritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Kurrik, Helmi 1979 [1938]. *Eesti rahvarõivad*. Borås: Eesti Naiste Nõupäev.

Manninen, Ilmari 2009 [1927]. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Moora, Harri (toim.) 1957. *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Orlova, Raissa, **Veenpere**, Mare 2011. *Õpime rätsepaks. Särgid, pluusid, kleidid ja vestid*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

Arhiiviallikad

ERM EA 125:2. Hele Eisler, Mare Kask 1970. Teatmematerjale Kullamaa ja Vigala kihelkonnast, 325–400.

ERM EA 113:3. Elle Kuigo 1966. Etnograafilist teatmematerjali XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse, osalt kaasaegsetest särkidest, 168–314.

ERM EA 125:1. Sirje Reitel, Marge Vasari, Aili Venesaar 1969. Teatmematerjale rahvarõivaste kohta, 5–324.

Ormesson, Linda 1934. *Pesu õmblemine ja kaunistamine*. Tallinn: A. R. T. Põllumajandusliit.

Piiri, Reet 2014. *Vana-Tartumaa rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Piiri, Reet, **Luhamaa**, Liis, **Mandel**, Larissa, **Otstavel**, Eve, **Rajando**, Kristina, **Raid**, Tõnu, **Riidas**, Violetta 2020. *Läänemaa kihelkondade rahvarõivad 19. sajandil ja 20. sajandi alguses*. Haapsalu, Türi: Kodukant Läänemaa, Saara Kirjastus.

Ratas, Jaana 2021. *Õmbluskunst keskaegsetes linnades. Tallinna Jahu tn arheoloogiliste leidude näitel*. Magistritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Raud, Inna 2016. *Vändra kihelkonna rahvarõivad*. Türi: Saara Kirjastus.

Tamm, Aivi 2022. *Puuvillased jakid rahvarõivaste kandmise traditsioonis Lääne-Eestis ja saartel 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi esimesel poolel*. Magistritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Thomas, Teena 2021. The evolution of shirts – A brief History! – *Destello*, 17.02. <https://www.destello.in/2021/02/17/the-evolution-of-shirt/>.

Varma, Anni 1930. *Õmblustööde tehnika I. Pesutööde käsiraamat*. Tallinn: Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi väljaanne.

Viires, Ants 1975. Nöobilugu. – *Fenno-Ugristika* 1. Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli toimetised.

Värv, Ellen 2008. Riietumine ja rõivad. – *Eesti rahvakultuur*. Toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 279–301.

Varma, Anni 1940. *Õmblustööde tehnika II. Rõivatöö õppe- ja käsiraamat*. Tallinn: Kirjastusühing „Oskusraamat“.

ERM EA 216:1. Aino Voolmaa 1989. Teatmematerjali endise Järvamaa rõivastusest 19. sajandi II poolel, 11–298.

ERM EA 185:1. Aino Voolmaa 1966. Teatmematerjali rõivastuse kohta Audru, Häädemeeste, Mihkli, Pärnu, Pärnu-Jaagupi, Saarde, Tori kihelkondadest, 13–25.

Esemelised allikad – nööbiliistuga särgid Eesti Rahva Muuseumi kogus

ERM A 510:73, ERM A 446:911, ERM A 566:45, ERM A 703:12, ERM A 698:26, ERM A 621:119, ERM A 58:42, ERM 18444, ERM A 621:60, ERM A 621:67, ERM A 621:70, ERM A 838:32, ERM A 621:60, ERM A 621:104/ab, ERM A 634:25, ERM A 618:258, ERM A 634:114, ERM A 634:147, ERM A 634:117, ERM A 634:133, ERM A 634:134, ERM A 634:136, ERM A 634:40, ERM A 616:35, ERM A 681:43, ERM A 634:21, ERM A 716:102, ERM A 634:137, ERM A 634:24, ERM A 634:23, ERM A 634:22, ERM A 586:138, ERM A 509:4714, ERM A 618:83, ERM A 618:77, ERM A 590:6, ERM A 618:85, ERM A 566:550, ERM A 716:154, ERM A 622:119, ERM 2149, ERM A 799:2, ERM A 681:61, ERM A 585:35, ERM A 661:236, ERM A 661:231, ERM A 621:26, ERM A 555:88, ERM A 681:10, ERM A 681:65, ERM A 621:142, ERM A 681:11, ERM A 585:48, ERM A 698:97, ERM A 698:7, ERM A 624:127, ERM A 566:154, ERM A 566:124, ERM A 616:112, ERM A 616:147, ERM A 590:5, ERM A 634:4, ERM A 681:38, ERM A 615:39, ERM A 681:39, ERM A

745:53, ERM A 681:113, ERM A 681:112, ERM A 634:102, ERM A 554:39, ERM 4819, ERM A 651:3, ERM A 633:89, ERM A 328:4, ERM 2757, ERM A 681:171, ERM A 681:147, ERM A 681:191, ERM A 563:831, ERM A 622:76, ERM A 606:69, ERM A 644:34, ERM A 629:232, ERM A 564:1311, ERM A 564:1261, ERM A 697:43, ERM 13751, ERM A 565:24, ERM 5748, ERM 514, ERM 12431, ERM 6095, ERM A 220:2, ERM A 744:3, ERM 7319, ERM 7319, ERM A 509:5013, ERM A 764:98, ERM A 635:153, ERM A 680:24, ERM 12888, ERM A 621:244, ERM A 621:200, ERM A 621:199, ERM A 722:10, ERM A 640:133, ERM A 663:28, ERM A 590:3, ERM A 566:418, ERM A 566:461, ERM A 617:106, ERM A 618:217, ERM A 618:216, ERM A 566:446, ERM A 566:237, ERM A 565:1493

Kasutatud lühendid

ERM EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv

Tiina Kull (s 1983) on ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja haridusega (2009) haridustehnoloog, rahvatantsuõpetaja ja rahvarõivaentusiast. Aastast 2022 on ta kultuuripärandi loovrakenduste magister, töö käsitles nööbiliistuga rahvarõivasärke. Uurimisteemaks on rahvarõivad, eriti nende õblemistehnoloogia. Ta veab Vooremaa rahvarõiva nõuandekoja tegevust Jõgevamaal ning on raamatu „Rahvarõivaid Vooremaa vee-relt“ (2014) koostaja.

Tiina Kull. Anu Pingi foto.

Historical shirt with a front placket – folk costume or urban fashion?

Abstract

The Estonian National Museum holds an 800-piece collection of historical shirts. In this article, 154 shirts with a front placket were studied. The main question that arose was whether each individual shirt could be considered an item from a specific folk costume period, or as pieces of urban fashion. Clothes worn in the urban fashion period were no longer distinguishable by the wearer's parish of origin as opposed to the folk costume period.

Shirts with a front placket have previously never been thoroughly researched in Estonia. There are no instructions on how to remake them. My interest in shirts constructed this way began when I started to remake a shirt from Helme parish ERM 18444 (photo 1). This particular shirt was constructed in an unfamiliar way. When nowadays we construct the front placket using extra strips of fabric, the front placket of this shirt was constructed by rolling and hemming the edges of that same front piece. In doing so, a wide opening was left underneath the front centre cut, which was then folded and covered with a small piece of fabric (drawing 2). Distinctive pattern pieces of such shirts are shown on drawing 1 and can be translated as navel patch (nabalapp) and chest patch (rinnalapp). The classification of front placket types on Estonian historical shirts can be seen in drawings 4.1–4.6. Construction differences of these plackets are based on the method of folding the redundant fabric after the front centre cut and hemming. The method for researching and drawing the folds of museum artefacts is shown on drawing 3.

Estonians have a cherished culture of remaking 19th century festive peasant clothes as folk costumes. This tradition has evolved over 140 years, making folk costume a very important cultural construction. It began in the 1880s during the process of our national awakening and grew with the twists and turns in Estonian history: from becoming an independent country in 1918, to losing our independence during World War II, and then restoring it in 1991. The last twenty years have brought with them a tendency to research museum artefacts with more craft-based methods and pursue authenticity when making folk costumes.

Nevertheless, we still lack a method for drawing a line between the folk costume period and urban fashion. It is even more difficult, considering that some regions held onto their traditional clothing longer than others and

older people often wore clothes considered out of fashion by the younger generation. This can be seen in a photograph (photo 2) from my family's album from around 1918, where my great-great-great-grandmother Kadri (born in 1868) is sitting in front with a striped woollen skirt and dark blue woollen jacket and my great-great-grandfather Julius is sitting to the left of her and wearing a front placket shirt with his initials embroidered on the navel patch.

To fill this gap in determining whether a historical item is a folk costume or not, I developed a method consisting of three conditions:

- 1) the time of wearing the folk costumes in a region compared to the year the item was made;*
- 2) the existence of regional specifics on that item, mostly embroidery;*
- 3) the use of technologies and materials that are true to the historical time frame.*

Each of these conditions would gain or lose a point and the artefact would be considered folk costume if two out of three points were collected.

According to the developed method, 106 shirts out of 154 were folk costumes, which is a surprisingly large number. I cannot say whether such a method will help other researchers, but for me it made the decision more transparent.

Since there are 646 shirts at the Estonian National Museum that were not included within the scope of this research, it is my hope that this study is only the beginning in the craft-based research of folk costumes at the Estonian National Museum and in general.

Keywords: folk costume, sewing, front placket, method of determining folk costume